

Nógrádi helytörténeti füzetek I.

A nógrádi tájház
Novohradské obecné múzeum

Nógrád Község Szlovák Nemzetiségi Önkormányzata
Slovenská samospráva obce Novohrad
2020

Összeállította:
©Végh József mkl

ISBN: 978-615-00-9981-1

Nyomda:
Multiszolg Bt nyomdája
Vác

Előszó - Predslav

Nógrád községnek mindig is fontos volt az, hogy szokásait, hagyományait megőrizze, s ennek tárgyi emlékeit összegyűjtve be is mutassa minden érdeklődő számára. E törekvés mentén jött létre a sportpálya szomszédságában a régi tájház.

Nógrád község címere

A falu főutcáján található Nógrád község közelmúltban kialakított új tájháza. A gyűjteményt a község önkormányzata hozta létre, a szlovák önkormányzat a kiállítás gazdagításában, működésében, étellel való megtöltésében vállalt részt. Szlovák hagyományos hármás beosztású - pitvar, tisztaszoba, hátsó szoba - épületben a falusi népelet tárgyai, eszközei láthatók. Különösen gazdag a gyűjtemény szlovák népviseletei kollekcója. A szekrények mélye rejti a szebbnél-szebb hímzett ruhadarabokat, de a második szobában felöltöztetett bábukon is megtekinthetjük azt, miként változtak az életkorral a viseleti szokások.

A szlovák hagyományőrző törekvések révén gyakorta megtelnek étellel a tájház termei és udvara. Több régi hagyomány filmre vétele itt történt, hogy ily módon is átadhassák utódaiknak az utolsó pillanatban felgyűjtött szokásokat.

A település önkormányzata a tájház folyamatos gazdagítására törekszik. Legutóbb egy belső és egy kültéri kemence készült el a rendezvények kiszolgálásához, s tervezik a hátsó gazdasági épületrészek, valamint s különálló, magtárépület felújítását is.

E füzet azt szeretné elérni, hogy a tájházba látogatók minél többet megtudjanak régi szép szlovák hagyományainkról, s elvi-gyék községünk hírét messzi vidékekre is.

Nógrád, 2020

Debreceniné Králik Tünde

Nógrád Község Szlovák Nemzetiségi Önkormányzata
elnöke

A megye névadó települése: Nógrád

Novohrad ako meno osídlenia a celej župy

Egy 1820-ban kiadott monográfia igen szemléletesen írja le a település környezetét: *„Ezen igen régi mező-város’ fekvése kellemetes; napnyúgot felé magas, sűrű ’s nagy erdőséggel borított hegyek látszanak; délfelé a’ Duna és Vátz városa két mértföldnyi távúlságra vagyon; napkelet felé ékes dombok látszanak, melyeknek oldalain termékeny szőlők plántáltattak, alattok pedig a’ kiterjedt völgyek hasznos fűveket teremnek; éjszak felől messze terjedő térséget, és a’ szomszédságban fekvő Diós-Jenei helységet láthatni.*

Ezen szép tájék valamint egészséges levegővel, úgy a’ természet sokféle ajándékival is díszeskedik, nevezetesen borral, szénával, ’s hasznos szántóföldek’ bő termésével.” A virágzó szőlőkultúrát elvitte a filoxéra. Mára más csak hangulatos pincesor őrzi emlékét.

A megye névadó településének vára kezdetleges földvár formájában már a honfoglalás előtt is fennállott. Valószínűleg szerepe volt a várnak a II. század végén, mikor a rómaiak Pannónia határát védelmezendő átléptek a Dunán, hogy összecsapjanak a Börzsöny rengetegéből támadó germán törzsekkel, a kvádokkal és a markomannokkal. A népvándorlás korában bolgár-törökök és bolgár-szlávok lakták a vidéket. A honfoglalás koráról szólva Anonymus, III. Béla király névtelen jegyzője is megemlékezik váráról a Gesta Hungarorumban: *„Árpád vezér, mikor látta, hogy sikeres vitézei dicsőséget hoztak rája, egy bátor tervet eszelt ki. Vezérei tanácsot tartván sok katonát küldött hadba, hogy Gömör – Nógrád várának népét velük hódoltassa.”*

A nemzeti királyság megalapításával a király birtoka lett s középpontja a róla elnevezett várszerkezetnek és székhelye Nógrád vármegyének. 1138-ban még a király birtokában volt, aki itt a dömösi prépostságnak földeket adományozott. A tatárjárás előtti korszakban a vármegyei helységek közül csupán Nógrád volt megerősítve. A nógrádi erődítvények oltalma alatt

húzódtak meg nemcsak a királyi várjobbágyok, hanem a békés foglalkozást űző iparosok és mesteremberek is. II. Béla királynak a dömösi prépostság részére 1138-ban kiadott adománylevele Nógrádot városnak (Civitas) nevezi. A XIII. század második felében a váci püspöknek voltak itt birtokai. 1299-ben csere útján Tiborcz fiaitól, Pétertől és Tamástól újabb birtokokat szerez, melybe őt Márton alszerpap a budai káptalan kiküldöttként s a Rosd nembeli Péter comest beiktatták.

Nógrád városa a tatárjárás alatt megsemmisült. Földesurai, a váci püspökök, ugyan mindent elkövettek, hogy helyreállítsák és benépesítsék, mindamellet a tatárjárás előtti jelentőségét nem tudták visszaállítani.

Különösen élénken tünteti fel az ebbeli törekvéseket Tamás váci püspök és királyi kancellárnak a Nógrád falu részére 1284. május 14-én kiadott kiváltságlevele, melynek eredetijét Körmöc város levéltárában őrzik. Ez az oklevél azt mondja, hogy miután a vendéglakosok Nógrád falvából az anyahelyre hurcolkodtak és ott a király és a püspök, illetőleg a királyi kancellár engedelmével biztonságuk érdekében és a püspöki jogoknak bővítésére saját költségükön építettek, a közügy érdekében nekik a következő szabadalmakat adta: az oklevél keltétől hat évig sem királyi, sem más földbért fizetni nem tartoznak. Hat év multával azonban fizetni fognak minden lakóháztól félferto ezüstöt, azaz hat fontot, azonkívül évenként annyi földbért, a mennyit azelőtt fizettek. Választhatnak maguknak plébánost és bírót, a kiket azonban neki, mint földesuruknak, bejelenteni tartoznak. Továbbá szabad emberek Nógrád városában szabadon jöhetnek, mehetnek, időzhetnek minden háborgatás nélkül, sőt védelmezendők. Akik pedig épületeik eladása és a földbér megfizetése mellett el akarnak költözni, ezt szabadon tehetik. Ha pedig valakinek közülük örököse nincs, joga van javairól szabadon rendelkezni. Ezen felül vásártartást kaptak, azzal a joggal, hogy ott mind a helybeliek, mind az idegenek árúikat vám nélkül kiállíthatják.

Mindeme kiváltságok ellenére Nógrád nem tudott fejlődni. 1299-ben, sőt még 1423-ban és 1460-ban is csak, mint birtokról emlékeznek meg róla az oklevelek.

A vár történetéhez - K histórii hradu

Urai az egész középkoron át a váci püspökök voltak, de 1458-ban a várat Szilágyi Mihály kormányzónak adták át. Szilassy Vincze (1450–1469) váci püspök, majd utóda, Báthory Miklós (1475–1505) Hunyadi Mátyás király uralkodása alatt egy trauai építőmesterrel helyreállították a várat. Az Itáliát megjárta humanista főpap reneszánsz ízlésű építkezésbe kezdett. Ekkor épült a mai romjaiban is impozáns Öregtorony, melyről azt írják a korabeli krónikák, hogy a tetejébe *„a felhők ütődtek, s mellyből midőn a vár vészben forga, tűz által jel adaték a visegrádi őrségnek”*. A mohácsi vész után vége szakadt a váci püspökség nógrádi birtoklásának. 1527-ben Szapolyai János király vette birtokába várat, s királyi várőrséggel látta el.

1544-ben a törökök a várat, melynek őrsége gyáván megszökött, kardcsapás nélkül birtokukba vették. A török szépen berendezkedett. A várat megerősítette, a feljegyzések szerint még az elfoglalt és lerombolt márianosztrai rendház köveit is

Német újságlap tudósítása az 1594. évi ostromról

ide hordták a falak építéséhez. A mezőváros templomát mecsetté alakította, s nagy gondot fordított a vízhálózat kiépítésére. Tette ezt elsősorban azért, mert a helyben fakadó víz, mint egy 1820-ban megjelent monográfia is említi: „*a' kutakban lévő víz, főképpen kellemetlen édessége miatt, tsak nem ihatatlan*”. A török szokás szerint fényűző pompával készült hideg-meleg vizes fürdő, a szökőkutakban feltörő víz ellátására a közeli domboldalból fakadó források vizét vezették be a településre. A nagy pontossággal összeillesztett cserépvezeték még ma is működik. Az elmenekült lakosság virágzó szőlő- és borkultúráját a török élvezte tovább.

1544–45-ben 210–214 emberből állott a várórség. A vár elfoglalásakor kicserélődött a mezőváros lakossága. A helybeliek nagy része elmenekült, s a helyüket törökök foglalták el. Egy 1560-ból származó összeírás szerint 207 ház volt Nógrádon összesen, melyből 12 a vár belsejében, 46 a régi párkányban és 149 az új városrészben állt. A házak közül a legtöbb sövényház volt deszkatetővel. 1574-ben az őrségen kívül még 107 lovas is tanyázott a várban, melyet 1594. február 27-én Pálffy Miklós és Tiefenbach Kristóf visszafoglalt a törököktől. Már korábban is több alkalom kínálkozott a vár visszafoglalására, de a többnyire idegenekből álló hadvezetés nem kívánt érte áldozatokat hozni. Végre a császári udvarban nevelkedett Pálffy elérte, hogy engedélyezzék a terveit. Kjátib Cselebi török utazó leírásából tudjuk, hogy ott gyülekezett seregével, hol az Ipoly a Dunával egyesül. A környékbeli lakosság segítségét is kérve átvontatta az ágyúit a befagyott Ipolyon, majd 14 ezer gyalogost és kétezer lovaszt számláló serege körbekerítette a várat. Az ostrom rövid volt. Karakáriáli Mehemed hamar átlátta, hogy reménytelen a helyzete, így feladta a várat. Pálffy szabad elmenetelt engedélyezett a várvédőknek. Négyszázötven katona, s mintegy százhatvan asszony és gyerek vonult el a magyar katonák sorfala között. A megegyezés szerint magukkal vihették kardjukat, s amit magukon hordtak. Csapataink Vácig kísérték őket. A Váccon lévő bégek úgyszintén elmenekültek jöttük hírére. A budai

pasa azonban nem volt ilyen elnéző saját embereivel. A nógrádi béget felakasztatta, s testét felkoncoltatta, a többi tisztet pedig börtönbe záratta.

Mátyás főherceg Révay Andrást tette meg a vár kapitányává. Háromszáz főnyi magyar és ugyanannyi német katona tartozott a várórséghez. Miután Vác ebben az időben török kézen volt, a váci püspök Nógrádra helyezte át a székhelyét, s innen kormányozta megcsappant egyházmegyéjét. Annak ellenére, hogy a csaták során meggyengült várfalakat nem kellően javították ki, kudarcot vallott a török 1598-ben történt próbálkozása az erődítményelfoglalására. Pedig ha tudta volna, hogy nincs a várban elegendő élelmiszer-tartalék, s hogy – mint egy a várból kelt levélből ismerjük – a falai olyannyira düledeznek, hogy *„egy ilyen ólban kár annyi vitézlő népnek meghalni”*.

1605. szeptember 1-én Bocskay István vette ostrom alá és el is foglalta. A császáriak garázdálkodását látva, az erdélyi fejedelem az alkotmány és a protestáns vallás védelmében Habsburg-ellenes függetlenségi harcot indított, melyhez a török támogatását is élvezte. 1606-ban azonban ismét visszaadta a várat a királynak. Az 1609. évi országgyűlés e vár felépítésére, Pozsony, Hont, Bars és Trencsén vármegyék közmunkáját rendelte ki. 1619-ben Bethlen Gábor foglalta el, de 1622-ben átadta II. Ferdinándnak, a ki a vár megerősítését rendelte el. 1626-ban Esterházy Pál a várat Murtéza budai basa ellen hőiesen megvédte. Nem csak a török jelentett veszedelmet Nógrád népére. 1642-ben tűzvész pusztított, egy évre rá pedig újabb csapásként a pestis tizedelte népét. 1655-ben az országgyűlés újból elrendelvén megerősítését, 200 gyalogosból és 150 lovasból álló őrséget küldött őrizetére. 1663-ban ismét a törökök birtokába került, s 22 éven át ismét török kézben volt. Evlia Cselebi török történetíró igen szemléletesen írja le harcot. *„Az ellenség a várból a hadsereg erős támadását meglátván, minden erejét összeszedte s a várból a halom alatt lévő katonaságra rohánván, teljes egy órán át oly heves csata volt, hogy vénasszony időnek szeme sem látott ilyen ütközetet. Ez a csata oly heves volt, hogy a hit-*

harcosok és az ellenség egészen összekeveredtek, s az egyiket a másiktól valóban lehetetlen volt megkülönböztetni.” Ugyancsak ő említi, hogy „*bábjemez ágyúkkal*” rombolván a várat, a falakon és a kapukon hatalmas réseket ütöttek. Talán első hallásra hihetetlennek tűnik, de a hangzatos néven nevezett ágyúk fából készültek. A török kétféle faágyút is használt. A tölgyfából készült ágyúcsőből néha hússzor is tudtak löni, s utána egyszerűen eldobták. Még mindig olcsóbb volt, mint vaságyúkat gyártani. A másik faágyú a fatörzséből készült, s olyan bő öble volt, hogy akár egy ember is elfért volna benne. Ezeket is szabályszerűen megtöltötték, s odavontatva a várfalhoz, vagy kapuhoz, egyszerűen felrobbantották. A robbanás ereje aztán hatalmas rést ütve elsöpört környezetéből mindent és mindenkit.

A vár legrészletesebb leírását is az utazónak köszönhetjük: „*egy síkság közepén az ég csúcsáig felérő magaslatokon a kékes felhőkbe nyúlik fel egy tojáshoz hasonló csúcsos vörös sziklán*”. Belső kerülete 800, falainak vastagsága öt lépés volt. Északi irányban erős vaskapu védte. A várban szép kőépületek, a belső várban a kapitány palotája és a lőszerraktárak voltak. A külső vár felé haladva kilenc különálló fal védte, mintha mindegyik külön erőszakasz lett volna. Hálálkodva írja, hogy a magyarok nem rombolták le a dzsámit, s a kis fürdőt is hamarosan kijavították. Leírja, hogy mélyen a föld alatt, a kút közelében van egy nagy börtön, hol százhetven mohamedán és magyar hitetlen foglyot találtak. A szandzsákbégi székhelyé lett település külvárosában 31 ezer katona lakott. „*Az iszlám sereg a külvárosnak nekigyürkőzvéen, azt annyira kitatarozta, hogy le nem írható. Árkát is igen mélyre megásták, s két helyen hid kapukat készítvéen, a tízezer lépés kerületű nagy külvárost úgy körülkerítették, hogy a palánkfalakon kocsik is járhattak.*”

A császáriak ugyan kísérletet tettek a vár visszafoglalására, de sikertelenül. A sors adta ismét magyar kézbe, igaz, hogy túl sok köszönet akkor már nem volt benne. 1685-ben ugyanis vilám csapott a vár legerősebb tornyába, ahol a puskaport tartot-

ták, minek következtében a bástya összeomlott. A török őrség erre a várat - melyet így csonkán megvédeni nem tudott volna - felgyújtotta és kivonult belőle.

A vár utolsó főkapitánya egy Csonka bég nevezetű török volt, aki jó katona és bátor vitéz hírében állott. A vár feladása után keresztényé lett, s nem vonult el a török haddal, hanem – hadifogság és tíz éves raboskodás után - felkínálta szolgálatait a magyar uralkodónak, ki hosszas szolgálatai elismeréseként nagy uradalmakkal, sőt magyar grófi címmel ajándékozta meg őt. Így lett Csonka bégből báró Leopold Freiherr von Zungaberg altábornagy.

A török után - Po okupácií Turkov

A török veszély elmúltával a Rákóczi szabadságharcban jutott ismét szerephez a nógrádi vár. Maga a fejedelem kérte Botytyán Jánost a vár kijavítására, nehogy az ellenség kezére kerülve felhasználhassa védelméül. Földvály László kapitány vezetésével meg is indult a szükséges építkezés, még a váci káptalan remélt kincseinek megtalálása is lelkesítette őket. A rendbeté-

Fotó: Sir John

telhez azonban kevés volt a pénz, s ez aztán végképp megpecsételte a vár sorsát. Vak Bottyán ugyan még kísérletet tett egy Bercsényihez írt levélben a megmentésre, de miután a kuruc világ szerencsecsillaga leáldozóban volt, s a várat nem akarták használható állapotban a császáriak kezére adni, 1709. októberének második felében a Kókai ezrede által megszállva tartott vár falait lerombolták. A hamarosan megjelenő ellenség hasonló megfontolásból tovább bontotta a még épen maradt részeket, így mire III. Károly kiadta az utasítást a magyarországi várak elpusztítására, ez az intézkedés Nógrádot már nemigen érintette.

A XVII. század végén, a XVIII. század elején, a háborús évszázadok során elpusztult népesség pótlására szlovák telepések érkeztek a Felvidékről. A szlovák szó még ma is gyakorta hallatszik az apró faluvá csendesedett egykori megyeszékhelyen.

Az 1848/49-es szabadságharcban nem kapott különösebb szerepet a község. A katonaillesítési kötelezettségeket természetesen nem kerülhette el. A honvédseregbe való toborzást azonban nem minden esetben kísérte lelkesedés. A településre az összlakosság arányában kivetett létszámot többnyire sorshúzás által választották, de gyakorta előfordult, hogy – aki megtehetette – volt, aki pénzért fogadott maga helyett – gyakorta más községből - bevonulót. Rétság mai körzete túlnyomórészt az egykori Kékkői járáshoz tartozott. Az 1848. augusztus 29-én tartott vármegyei választmány hat századra osztotta a nemzetőröket. A nógrádi honvédek a VI. századba kerültek. A szeptember 21-én, Balassagyarmaton tartott teljes hatalmi választmányi ülés döntése szerint az egész járásnak összesen 944 újoncot kellett kiállítania.

A szabadságharc után – mintha nem lett volna elegendő a sok megpróbáltatásból – újabb csapás várt a volt honvédekre. 1849. októberében a császári hadsereg főparancsnoksága elrendelte, hogy *„a felkelő seregben szolgált minden egyén előállítandó és a hadsereg állományába osztályozás nélkül besorozandó”*. Valóságos hajtóvadászat indult meg a volt honvédek után, kik közül sokan inkább vállalták a bujdosó életet, és szegénylegény-

ként, betyárként a Börzsöny rengetegeibe menekülnek. A járási főszolgabírák adatai alapján készült megyefőnöki jelentésben található Hazafi Károly, nógrádi lakos neve, ki a magyar sereg számára puskaagyakat szolgáltatott át nagyobb mennyiségben. A jelentés szerint meghalt, az alvidéken felakasztatott.

Annak ellenére, hogy a vár már nem jelentett harcászati szempontból helyszínt a hadi eseményekhez, mégsem élhettek igazán békében az akkor itt élők. Gyakorta lett tűzvész áldozata. 1861-ben a fél falu leégett, rá öt évre „csak” negyven ház, 1883-ban pedig ismét a község fele vált a lángok áldozatává. Ráadásul itt is dühöngött 1873-ban a kolera, válogatás nélkül szedve áldozatait.

Mocsáry Antal, a XIX. század elejének neves monográfusa a kecsegtető előnyök felsorolása után a káros jelenségekre is felhívja a figyelmet. Napnyugat felé ugyanis – mint írja – található egy tó, melyet a lakosság Zsumb tónak nevez. Ennek a partján oly veszedelmes fű terem, hogy a marha elpusztul tőle. Dél felé egy másik – 100 öl hosszúságú és 30 öl szélességű – tavat említ, melyet bővizű források táplálnak, olyannyira, hogy „*két kerekű malmot hajt*”. Azonban ennek a vize is ártalmas, hisz oly sok benne a pióca, hogy kész veszedelem megmártózni a vizében. Valamit azért minden bizonnal lehetett tenni a piócák ellen, hiszen az elmúlt század elején itt alakították ki a rövid ideig működő, de máig emlegetett nógrádi strandfürdőt.

A nógrádi népviselet - Novohradský kroj

A szekrények mélye még ma is őrzi a régi szép nógrádi szlovák női viselet darabjait, s vannak, akik el is tudják mesélni, hogy miként öltözködtek egykoron.

Minden asszony fésűt hordott a hajában, mert kellett a kontykötéshez. Fejkötőt hordtak, melynek pertlijével kétszer is átkötötték a haját, így biztosan állt mindenkinek a fején. Ezt csak benn a házban viselték, ha kimentek kendőt kötöttek rá. Egy tollfosztóban minden asszony fejkötőt viselt, csak a lányok lehettek

hajadonfőtt. Nyáron, kapáláskor vékonyabb, télen vastagabb kendőt hordtak. Ennek színe a nő életkorától függött. Fiatalnak fehérét, idősebbnek sötétebbet, öregeknek feketét illet viselni.

Pamutos szövött inget hordtak. Ez kenderből készült, de vásároltak pamutot is hozzá, hogy vékonyabb, puhább és fehérebb legyen. Később pedig vették a barhent anyagot a varrásához. Az ing karját szépen kifodrozták. Jó volt benne kapálni, mert elállt a testtől és nem tapadt rá. Ünnepeken az ing berakott volt, amit opleckonak hívtak erre jött rá a pruszlik. Ez olyan mellényféle volt, aminek hátul volt egy kis fodorja. Ennek a színe is az életkor szerint változott. Ezt mindenki meg tudta varrni magának, de azért a gyerekek elsősorban örökölték a nagyobb testvéreiktől. A pruszlik hímzett volt. Régen fehér alapon piros és kék hímzés kerülhetett rá, később vált színesebbé, s készülhetett lila, zöld és kék motívumokkal is.

A pruszlikra jött a lebegőska, mely lehetett végig gombos és hosszú ujjú is. Ezt hordták ősszel és tavasszal, télen pedig rávették a fekete színű „belliner” kendőt. Ez nagyon puha volt és nagyon jó meleg.

Az alsószoknyát pendelynek hívták, amely az inghez hasonlóan a félpamutos anyagból készült. Ha tiszta kender lett a volna, az nagyon szélesítette volna a viselőjét. Pertlivel kötötték a derekukra. Erre jöttek a szoknyák. Hétköznap három-négy, ünnepnapon előfordult nyolc-tíz is belőle, hogy szép kerek legyen benne a leány. A szoknyák alja bécsi pirossal volt keskenyen beszegve, a gallérjuknak mindig egy kicsit bővebbnek kellett lenniük, hogy rámenjen a többi szoknyára. A felső szoknyán nem volt szegély, csak farkasfogas dísz. Az ünneplő ruhát gyakorta a szülőktől, nagyszülőktől örökölte a leány.

A lányok fehér harisnyát hordtak, a fiataloknál előfordult még a kék is, de az idősebbek csak feketét viseltek. Volt egy suszter is a faluban, aki szép spanglis, csatos cipőket varrt, de ezeket csak a vasárnapi templomba volt szabad felvenni, így örökölhette ezt is a testvér. ősztől kezdve aztán egész télen át keményszárú csizmában jártak.

A férfi viselet sokkal egyszerűbb volt. Nyáron csak bőgatyában jártak. Ünnepen hordtak fekete inget is kék, vagy zöld gombokkal. A női viselet egyes darabjainak szlovák elnevezése mindmáig használatos:

ingváll = oplecko,
pendely = rubáš,
alsószoknya = spodná sukňa,
felsőszoknya = vrchná sukňa,
kötény = zástera, fenuška,
kendő = ručník,
nagykendő = veľký ručník,
pruszlik = prusliak,
ujjas = vizitka,
szvetter = sveter,
ködmön = kožuch,
bekecs = bekeč,
kabát = kabát.

Adatközlő: Molnár Istvánné, Andrásik Zsuzsanna, sz. 1939. szept. 18.

Hagyományaink - Naše zvyky

A nógrádi lakodalmasszokások - Novohradské svadobné zvyky

A visszaemlékezők szerint Nógrád községben a vőfély szerepét ellátó személy mindig a rokonság köréből került ki. Bármilyen rátermett is volt a tisztet ellátó rokon, nagy feladatot jelentett számára a versezetek előzetes megtanulása. Ilyenkor előkerült a fiókok mélyéről a féltve őrzött kéziratos vőfélykönyvek, amelyből aztán válogathatott a lakodalomra készülő vőfély.

Természetesen a nógrádi vőfélykönyv is a 18. század végétől nyomtatásban, ponyván

is megjelent vőfélykönyvek utódja. Fő vonulata megfelelnek az onnan átvett versezeteknek.

A legrégebbi nógrádi versezetek azonban annyira mégis eltérnek a környező falvak vőfélykönyveitől, hogy azok többnyire szlovák nyelvezetűek. A Felvidékről hozott ősi szlovák nyelv azonban sokat változott a Nógrádba való letelepülés óta magyar nyelvi környezetben. Ráadásul a szlovák szó elsősorban a beszélt nyelvben öröklődött generációkon át, s az írásbeliség viszonylag kevés esetben került előtérbe. Ez az oka tehát annak, hogy a szlovák nyelvű versezetek is fonetikus leírva maradtak fenn. A lakodalom tisztségviselőinek számítottak: a starejsí (násznagy), a družba vagy zváč (vőfélyek), a svatka (nászasszony), družice (koszorúslányok). A lányos háznál való kikérés például így hangzott.

Dobehou som jako zajac
Za to všetko, za vás najviac
Za tú vašú dievku našú
Aby ste hu pripravili
K tomu milýmu sobášu.

A lakodalom minden mozzanatához volt oda illő verszetet. A Nógrád Község Szlovák Nemzetiségi Önkormányzat kezdeményezésére e versek, szokások összegyűjtésre kerültek, hogy megmaradjanak az eljövő korok számára is.

A Nógrád Szíve Hagyományőrző Baráti Kör a Szlovák Önkormányzat támogatásával és a község lakói bevonásával film formájában is megörökítették több hagyományt. Ezek a filmek megtekinthetők a www.novohrad.hu oldalon.

Betlehemezés - Betlehemovanie

A hagyományőrző tevékenység egyik kiemelkedő eredménye az volt, hogy a Nógrád Község Szlovák Önkormányzat kezdeményezésére összegyűjtötték a helyi betlehemes szokásokat. A

gyűjtőmunkát Debreceniné Králik Tünde kezdte el 1994-ben. Azt szerették volna elérni, hogy ezek a szép régi hagyományok ne csupán lejegyzetelve maradjanak fenn. Ennek érdekében feldolgozták, s színpadi játékokra alkalmassá tették. Az ily módon elkészült előadással aztán bejárták a környék szinte minden települését, de már 1996-ban eljutottak a debreceni betlehemes találkozóra és a fővárosban is több alkalommal arattak megérdemelt sikert önmaguknak és falujuknak. A nógrádi gyűjtés és betlehemes műsorösszeállítás megjelent 2009-ben a „...hanem vagyok Úristen követje...” című könyvben is. A kötet a téli ünnepkör dramatikus szokásaiból válogat a Nemzetközi Betlehemes Találkozók játékszövegei alapján. A gyűjtőmunka ezt követően sem fejeződött be, folyamatosan gazdagítva a régi nógrádi karácsonyi ünnepkörről megismerhető képet.

A Nógrád Szíve Hagyományőrző Baráti Kör 2009 júniusában állt össze nyolc fővel Debreceniné Králik Tünde vezetésével. Az egyesület 2010 szeptemberében alakult meg tizennégy fővel. Ma már harmincnyolcan vannak és bíznak benne, hogy egyre több emberrel megszerettetik múltunk szép hagyományait. A nép-

A nógrádi betlehemezők Diósjenőn, hóesésben

tánc mellett a hagyományörzés más módjait is művelik, ilyen a nógrádi népi betlehemes, nógrádi lakodalmas, tollfosztás, májusfa-állítás és még sok szép hagyomány, amelyeket 1985-től gyűjtöttek. Büszkéek rá, hogy kicsiny falujuk hagyományait több nemzetiség is megismerhette. Ehhez segítségükre voltak és vannak a falu idős lakosai, akik mosolyogva mesélik el, milyen is volt az élet, hogyan teltek hétköznapjaik, ünnepeik, miket táncoltak, milyen összejöveteleik voltak.

A táncokat Debreceniné Králik Tünde gyűjtötte és tanítja be a csoportnak. Baráti körök tagjai 5 évestől 72 évesig fiúk-lányok, férfiak és nők, akiket összekötnek hagyományaik, szokásaik, a régmúlt szeretete.

A tollfosztás - Driapanie peria

A tollfosztó az asszonyok, lányok társas munkája volt a téli időszakban. Néhol még ma is eleven hagyománya van. Bérelt vagy meghívásra látogatott házaknál fosztottak. Mint a többi kaláka

jellegű munka, a tollfosztás egyúttal a közös szórakozás alkalmát is jelenti. Véget nem ért a sok történet, s nagyokat nevettek rajta. Énekelték a számtalan szebbnél szebb dalt. Sokféle tréfát eszeltek ki ilyenkor. A legények az ajtón vagy ablakon át madarat eresztettek be, s röpiült ilyenkor a toll - az asszonyok legnagyobb bosszúságára - mindenfelé.

Aprólékos munka volt, a toll legfinomabb pihéjét hagyták csak meg, „nehogy kiszúrja a vőlegény szemét”. Hogy szép, tiszta legyen a toll, levágás előtt megfürösztötték a libákat. A hosszú „tollacsakákat” félretették, s kötöttek belőle a sütemények készítéséhez zsírozót. Ennek készítése a férfiak dolga volt.

Fontos téli munka volt, mert kellett a stafírungba, a felnövekvő leányok párnájába, dunnájába. Különösen, ha egy családban több lány is volt.

A fosztókat a munka végeztével illett megvendégelni. Finom kalács és mákos kukorica került ilyenkor az asztalra. Enni ugyanis a fosztás közben nem volt szabad, nehogy moly essen a tollúba. Inni egy kis boros teát kaptak.

Majális - Majáles

Források szerint már a XV. században szokás volt, de eredete valószínűleg még régebbi, a római Florália pogány szokásából eredeztethető. Ezeknek a több napig tartó fesztiváloknak a késői utóda a majális.

A legenda szerint, amikor Fülöp Kis- Ázsiában hirdette az evangéliumot, a pogányok zöld ágat tűztek arra a házra, ahol az apostol megszállt, hogy másnap megöljék. Éjszaka azonban Isten angyala minden házra rátűzött egy ágat, így az ellenség hoppon maradt.

A májusfákat szalagokkal, zsebkendőkkel, virágokkal, teli üvegborral, hímes tojással stb. díszítették föl, mielőtt a földbe beászták, vagy a kapufélfára, kútágásra felszögezték volna. Gyakorta a legény így adta a falu tudtára, hogy kinek udvarol. A legények összefogtak, s megbeszélték, hogy kinek akarnak májfát állítani. Együtt mentek ki lovaskocsival az erdőbe, hogy kivágják a fákat.

Nem akárcinek engedte meg a lány, hogy májfát állítson neki. Csak annak, aki neki is tetszett. Persze azért nem volt szabad nagyon válogatni, mert könnyen előfordult, hogy hoppon maradt, s nem volt, aki elvigye őt a bálba. Ha valaki nagyon válogatós volt, akkor azt mondták, hogy rossz bakancsokat, vagy gyufásdobozokat raknak majd a májfájára. Ez azonban valójában sosem történt meg. A felállított fát aztán őrizni kellett, nehogy egy másik udvarló csúfot csináljon belőle.

A májfa bontásakor egy szépen hímzett zsebkendőt kapott a legény. A sarkába bele volt hímezve, hogy „emlék”. A legényeket ilyenkor illet megkínálni egy kis jóféle borocskával, ennivalóval.

Szüreti felvonulás - Vinobranecký pochod

Szinte minden nyugat-nógrádi falu múltjában jelentős gazdasági tényezőként találkozhatunk a hajdanvolt virágzó szőlőkultúrával. Az egykoron jó hasznot, megélhetést biztosító ültetvényeket elvitte a filoxéra. Emlékét ma már csupán a minden faluban megtalálható régi pincesorok őrzik.

Mára nem sok minden maradt az egykoron kiváló bort termő vidék szőlőtermesztői hagyományaiból. A filoxéra után, az új betegségnek ellenálló direkttermő fajtákkal próbálkoztak, melyekkel természetesen közel sem lehetett a korábbi borminőséget elérni. A múlt emlékét a nógrádi vároldalban található pincék és a szüreti felvonulások színes forgata őrzi.

A mai felvonulás lakodalmi jelenettel kezdődik. A menet elérkezik a menyasszony házához, ahol megtörténik a kikérés. Ének szóval vonulnak ezt követően az Isten házába, hol a plébános az áldását adja az ifjú párra és felvonuló seregletre. Visszaérkezve a menyasszonyos házhoz, az ifjú párt mézzel kínálja a gazdaszszony, hogy ilyen édes legyen az életük. Az új asszonymak egy vizes vödröt kell felrúgnia, hogy mindenki láthassa, esztendőre fiút, vagy leányt fog-e szülni. A vőfély elmondja a menyasszony búcsúztatóját.

A felvonulók aztán hintóra, szekérre szállva, lóra pattanva elindulnak, hogy végigjárják a falu utcáit. A nagyobb csomópontokban megállnak, s táncolnak egyet. Sorra kerül ilyenkor a menyasszonytánc is. Mindenütt az utcán fogadják őket a falu lakói. Némelyek pórul is járnak közülük, hiszen a menetben vannak maskarások, akik korommal, jó esetben liszttel bekenik őket. A programot egy lakodalmas vacsora zárja.

A tájház - Obecné múzeum

A falu főutcáján található tájház nem csupán egy kiállítóhely. A szlovák hagyományörző törekvések révén gyakorta megtelnek élettel a termei és udvara. Több régi hagyomány filmre vétele itt történt, hogy ily módon is átadhassák utódaiknak az utolsó pillanatban felgyűjtött szokásokat.

A település önkormányzata a tájház folyamatos gazdagítására törekszik. Legutóbb egy belső és egy kültéri kemence készült el a rendezvények kiszolgálásához, s tervezik a hátsó gazdasági épületrészek, valamint a különálló magtárépület felújítását is.

Részlet lakószobából

Részlet a tisztaszobából

A tipikus háromosztatú házba a pitvaron keresztül jutunk be. Ez szolgált konyhaként, s egykoron szabadkéményes volt, a kéményben füstölték meg a kolbászt és a szalonnát. Ma gerendás a mennyezet.

A konyhába belépve egy kemencét látunk. Ez azonban újabb keletű, 2015-ben építették. A kemence tetején és körülötte cserépedények láthatók. A falon tésztaszűrők, kuglófsütők. Különösen szép a nagyméretű lakodalmas fazék. Ebben készült az ünnepi alkalomra a töltött káposzta. A bejárattal szembeni konyhakredenc a huszadik század elejének tipikus bútora. Jobbra a padon köpülők vannak, előtte a földön egy krumplinyomó. A ládán lévő nagyméretű tálak gyakorta kerültek az asztal közepére, s az egész család abból étkezett. Az ajtó mellett jobbra egy csizmahúzó – szlovákul pahork – könnyíti meg a kinti csizma levételét. A helyiség bal sarkában egy apró kamra nyílik. Korábban minden bizonnyal itt tárolták a sütés-főzés eszközeit. Ma a háztartás eszközeit láthatjuk itt: egy fa savanyító dézsát, egy szépen fonott hátikosarat és a polcon hurkatöltőket.

A kemence a pitvarban

*Lakodalmos káposztafőző
cserépfazék*

Vajköpülő és a krumplinyomó

*A nógrádi tisztaszoba egyik legfontosabb bútordarabja a tulipános láda.
Ebbe gyűjtötte a leány a kelengyéjét, hogy mire férjhez megy minden
szükséges ruhadarabja meglegyen.*

A szekrények a szép népviselet egykori darabjait őrzik.

Két részlet a tisztaszobából

Az első világháború emléklapja

A falitéka eredetileg a gyógyszerek tárolására szolgált

A 19. században és a 20. század első felében a falusi parasztházakban rendszerint egy lakószoba volt, és ha a tulajdonosok jómódúnak számítottak, akkor ünnepi szoba is helyet kapott a házban. Az ünnepi szoba, vagyis a tisztaszoba egyfajta reprezentatív helyiségként szolgált: ahogy a neve is mutatja, nagy becsben tartották, mindig rendezett és tiszta volt.

Legtöbbször ebben a szobában alakították ki a szentsarkot a házi oltárral, ide kerültek fel a falra a legszebb falitányérok és képek, de volt benne gazdagon díszített ülősarok és szépen bevetett, dunnákkal magasra tornyozott ágy is. A tisztaszobában – amit egyes térségekben paradés szobának is neveztek – akasztották fel a családi képek mellett azokat a fotográfiáit is, akikre büszkék voltak, mint például a dédnagyapa régi katonai fényképét is.

A konyhából balkézre nyíló egykori lakószobában ma a nőgrádi népviseletet ismerhetjük meg. A különlegesen szép menyasszonyi ruhát egy babán, illetve a falakon található képeken

tekinthetjük meg. A szoba szegletében a kenderfeldolgozás néhány eszköze: az úgynevezett kecskerokka, a percentős motolla és guzsaly található.

Az épület hátsó traktusa a család gazdasági tevékenységét szolgálta. Két istállóhelyiségben éltek az állataik, egy apró műhely a szerszámok számára, és egy szín a takarmány, valamint a nagyobb eszközök tárolására. A falújításra váró helyiségekben a falusi élet kellékei, eszközei találhatóak. A porta udvarán egy hidasól látható. Ebben nevelték a disznókat.

Részlet a műhelyből

A porta bejárata melletti épület első része szolgált magtárként a szemestermények tárolására, mellette hozzátoldva egy kis nyári konyha, mely a nagyobb befőzések és disznótorok idején volt hasznos. Az épület mögött is egy kis szén található, hová az utóbbi években egy szabadtéri kemencét is építettek a rendezvényeket kiszolgálóként.

A magtár és a nyári konyha